VOORTGANG SPEERPUNTEN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Resultaten Water

Ambities

Binnen het speerpunt water zet Nederland in op drie concrete resultaatgebieden: 1) het vergroten van waterproductiviteit in de landbouw; 2) verbeterd stroomgebied beheer en veilige delta's; en 3) het vergroten van toegang tot drinkwater en sanitatie. Hiermee wordt aangesloten bij wereldwijde prioriteiten en het topsectorenbeleid. Om invulling te geven aan het nieuwe beleid voor handel en ontwikkelingssamenwerking wordt gezocht naar meer synergie tussen speerpunten, zoals water en voedselzekerheid, en naar nieuwe partnerschappen met het bedrijfsleven, kennisinstellingen, andere departementen en NGO's. Het ministerie treedt hierin faciliterend op. Nederland beoogt de toegevoegde waarde van deze partijen optimaal in te zetten voor ontwikkelingsdoelstellingen en kansen te creëren voor bedrijvigheid in Nederland en in partnerlanden. Duurzaamheid, gender en klimaat vormen belangrijke aandachtspunten om te waarborgen dat inspanningen voor blijvende verandering zorgen en de Nederlandse watersector zich internationaal kan onderscheiden.

Voortgang

Partnerschappen en strategische financiering

Er is in 2012 goede voortgang geboekt met het concreet uitvoeren van het nieuwe beleid voor het speerpunt water. Het ministerie heeft actief ingezet op het vormen van nieuwe partnerschappen en strategische financiering. Hiermee zijn lokale vraag en Nederlandse expertise uit de watersector (bedrijven, kennisinstellingen en NGO's) bij elkaar gebracht voor het ontwikkelen en uitvoeren van nieuwe programma's.

- Via het OS waterprogramma zijn met behulp van deskundigen uit de Nederlandse watersector missies uitgevoerd ter ondersteuning van ambassades in partnerlanden bij de ontwikkeling van hun strategische plannen. Hierdoor is samenwerking tot stand gebracht tussen Nederlandse sectorpartijen en belangrijke lokale partners. Nieuw aangestelde adviseurs vormen de spil tussen ambassade, departement en sector.
- Nieuw ontwikkelde programma's die naast ontwikkelingsdoelstellingen ook kansen bieden voor het bedrijfsleven blijken een goede financiële hefboomwerking te hebben. Via het Fonds Duurzaam Water (FDW) voor publiek private samenwerking is EUR 50 miljoen uit de watersector gemobiliseerd. Ook het *Young Expert Programme* (YEP) en de *Disaster Risk Reduction* Faciliteit (DRR) worden mede gefinancierd door de sector.

  Fonds Duurzaam Water: 50 mln. privaat geld gemobiliseerd

- In 2012 is het Kennisplatform Water OS gestart dat onderzoek en beleid voor internationale samenwerking op het gebied van water beter op elkaar aan wil laten sluiten. Beleidsmakers en onderzoekers in Nederland en uit partnerlanden zoeken samen met uitvoerders naar onderwerpen waar kennis ontbreekt en extra onderzoek nodig is. Dat resulteert in onderzoeksvragen die door het kennisplatform gefinancierd kunnen worden.
- Via het interdepartementale Water-Internationaal programma is de Nederlandse Deltabenadering geëvolueerd tot een exportproduct dat in landen als Vietnam, Bangladesh, Colombia en Indonesië navolging vindt.

Aan de randvoorwaarden voor goede samenwerking tussen partijen die OS en handel kunnen combineren is nu grotendeels voldaan. Concrete programma's op regionaal en nationaal niveau die invulling geven aan het nieuwe beleid voor het speerpunt water zijn ontwikkeld voor de drie resultaatgebieden. De uitvoeringsfase begint momentum te krijgen.

Hieronder volgen voorbeelden van resultaten per resultaatgebied.

1. *Efficiënt watergebruik, met name in de landbouw*

Voedselzekerheid in droge gebieden, zoals in West Afrika, kan sterk verbeterd worden door efficiënter watergebruik in de landbouw. De opbrengsten van de belangrijkste voedselgewassen lopen terug en opbrengsten per eenheid water zijn laag. Er worden al resultaten geboekt die hierin verbetering brengen. Zo is de afgelopen jaren op grote schaal waterhyacint verwijderd uit irrigatiesystemen in het stroomgebied van de Senegalrivier. In combinatie met rehabilitatie van irrigatiesystemen en het trainen van lokale boeren is daardoor de opbrengst van 14.000 ha landbouwgrond sterk verbeterd. Ook komen water gerelateerde ziekten als bilharzia en malaria minder voor. Het ministerie werkte hiervoor nauw samen met de Wereldbank, Waterschap Rivierenland, en de intergouvernementele *Senegal River Basin Authority* (OMVS).

Waterhyacint verwijderd uit irrigatiesystemen

In 2012 is het initiatief genomen voor het ontwikkelen en financieren van nieuwe programma's die voldoen aan de lokale vraag en Nederlandse expertise benutten:

- Het Blue Gold Programma in Bangladesh. Met inzet van Nederlandse technische ondersteuning wordt ingezet op verbeterd waterbeheer om de landbouwproductie te verhogen. Infrastructuur wordt gecombineerd met ondersteuning van boeren, watergebruiksgroepen, overheidspartijen en private sector. Naast productie wordt ook markttoegang verbeterd. Klimaatverandering en gender staan centraal. Het programma beoogt de levensstandaard van 1 miljoen arme boeren, landlozen en vissers te verbeteren. De ambassade heeft bijgedragen aan verbeterde samenwerking tussen alle betrokken partijen en draagt bij aan de financiering.

Blue Gold: 1 mln. boeren betere levensstandaard

- Het Initiatief Duurzaam Land en Water, in samenwerking met het *Sustainable Trade Initiative* (IDH), is gericht op duurzaam beheer van gebieden waar belangrijke handelsketens als thee, palmolie en cacao worden verbouwd. Bedrijven hebben aangegeven geïnteresseerd te zijn in een gebiedsgerichte benadering om de ketenaanpak verder te verduurzamen en de levering van grondstoffen ook in de toekomst veilig te stellen.
- Het Regionale Programma voor Water- en Voedselzekerheid in de Sahel en Hoorn van Afrika (Mali, Niger, Burkina Faso, Ethiopië en Kenia) heeft als doel om in 5 jaar circa 500.000 ha land productief te maken en de waterproductiviteit met circa 50% te verbeteren. Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en NGO's hebben expertise geleverd bij de vormgeving en ontwikkeling van het programma en zullen door de uitvoerende organisatie, het *World Forestry Center* (ICRAF), worden betrokken bij de uitvoering.

2. *Verbeterd stroomgebied beheer en veilige delta's.*

Door klimaatverandering is er steeds meer sprake van extreem weer waardoor overstromingen zoals die in Thailand in 2012 steeds vaker zullen voorkomen. Ook zal sprake zijn van ernstige en langere droge perioden. In combinatie met bevolkingsgroei zal dit volgens het *World Resources Institute* (WRI) er toe leiden dat in 2025 twee derde van de mensheid te maken krijgt met *water stress*. Dit zal van grote invloed zijn op de economie, regionale stabiliteit, migratiestromen en energievoorziening. Verbeterd waterbeheer kan bijdragen aan het beperken van de impact van deze ontwikkeling. *UN-water* concludeerde in 2012 dat 55% van de minst ontwikkelde landen nu plannen voor geïntegreerd waterbeheer heeft opgesteld.

In 2012 steunde Nederland samenwerking en informatie uitwisseling in zes grensoverschrijdende stroomgebieden (Incomati, Mekong, Niger, Nijl, Senegal, Zambezi). Daardoor zijn benedenstroomse landen tijdig op de hoogte van naderende

overstromingen en wordt informatie gedeeld tussen betrokken landen over interventies die kwaliteit en beschikbaarheid van water beïnvloeden.

Nieuwe waterbeheersplannen zijn geformuleerd in onder andere Uganda, Kameroen en Peru. UNESCO-IHE in Delft en het *World Bank Water Partnership Programme* hebben hiertoe expertise geleverd en kennis overgedragen. Deze instituten worden mede door Nederland gefinancierd. Via het eerder genoemde Kennisplatform Water OS wordt ook de Nederlandse academische wereld meer betrokken bij kennisopbouw op het speerpunt water.

Textiel Bangladesh: afspraken met 200 bedrijven over watergebruik

Het oplossen van complexe problemen rond watergebruik- en vervuiling kan niet worden gedaan door één enkele partij. Daar zijn nieuwe partnerschappen voor nodig. Voor het IFC *Partnership for Cleaner Textile* (PACT) in Bangladesh zijn met Nederlandse ondersteuning bedrijven, overheden, kennisinstituten en NGO's bij elkaar gebracht. Met 200 bedrijven zijn afspraken gemaakt om watergebruik en watervervuiling te verminderen. Internationale bedrijven die de textiel afnemen financieren hier aan mee. Het programma staat in het teken van maatschappelijk verantwoord ondernemen en zal leiden tot een beter leefmilieu. Ook liggen er goede kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven voor levering van meet- en zuiveringsapparatuur.

Early Warning Systems bij overstromingen

In een groot aantal partnerlanden wordt via Nederlandse ambassades ondersteuning gegeven aan beleidsontwikkeling en -uitvoering. Zo is in Benin het nationaal water management plan door de overheid goedgekeurd en steunt Nederland de uitvoering ervan via de centrale overheid. In Indonesië is een begin gemaakt met het opstellen van een masterplan voor het beperken van overstromingen in Jakarta. In Vietnam wordt met inzet van Nederlandse kennis gezocht naar een structurele oplossing voor de overstromingsproblemen van Ho Chi Minh stad. En in Kenia werd voor *Lake Naivasha* een waterbeheersplan opgesteld en kregen 785 boeren financiering om te investeren in betere landbouwmethoden. Dit leverde hogere opbrengsten op, maar ook minder erosie en minder pesticiden in het oppervlakte water.

3. Water, sanitatie en hygiëne (WASH)

Ondanks het feit dat de MDG voor water al in 2010 is gehaald zijn er volgens de VN nog grote uitdagingen. Zo gebruiken ruim 700 miljoen mensen (2011) nog geen verbeterde bron voor drinkwater en bestaan zowel voor water als sanitatie grote regionale en lokale verschillen. Van alle MDGs loopt de doelstelling voor sanitatie het meeste achter. Tussen 2012 en 2015 moeten nog 1 miljard mensen toegang krijgen tot goede sanitaire voorzieningen om de doelstelling te halen.

Motie Wiegman

4,9 mln. sanitaire voorzieningen

750.000 mensen drinkwater

Uw Kamer (motie Wiegman[1]) heeft verzocht jaarlijks te rapporteren over het aantal mensen dat toegang heeft gekregen tot water en sanitatie met Nederlandse ODA-gelden en hierbij een onderverdeling te maken tussen urbaan en ruraal. Door Nederland gefinancierde programma's met bijvoorbeeld de overheid van Benin en Mozambique en organisaties als UNICEF, Simavi (SHAW Indonesië) en de Bangladeshi NGO BRAC, hebben in 2012 ruim 4.9 miljoen mensen toegang gekregen tot sanitaire voorzieningen en ruim 750.000 mensen tot veilig water. Tussen de 90% (water) en 95% (sanitatie) van de door Nederlandse programma's bereikte mensen woont in rurale gebieden. Met deze voortgang is Nederland op de goede weg om de doelstelling op het gebied van sanitatie voor 2015 (toegang tot sanitatie voor 25 miljoen mensen) te halen. De waterdoelstelling (toegang tot veilig drinkwater voor 25 miljoen mensen)

[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 32605 nr. 80

zal door de lange aanlooptijd van nieuwe programma's en door bezuinigingen pas in 2017-2018 worden bereikt.

Meer meisjes naar school

Water en sanitatie voor scholen zijn niet meegerekend in de bovenstaande gegevens. Alleen al via het UNICEF (ESARO) programma zijn in 2012 ruim 1100 scholen voorzien van latrines voor jongens en meisjes. Op 61 scholen in Bangladesh besteedde BRAC speciale aandacht aan hygiëne rond de menstruatie, waardoor de afwezigheid van meisjes tijdens de menstruatie is afgenomen van 44% (2006) tot 33% (2011).

Drinkwater voor 1,8 mln. mensen

In Kumasi, Ghana zijn twee waterzuiveringsinstallaties verbeterd en uitgebreid. Ook is het lokale drinkwaterbedrijf versterkt. Het systeem levert 30% van de totale waterbehoefte van de stad en bedient 1,8 miljoen mensen. Deze infrastructuur is gerealiseerd door Nederlandse bedrijven en de Ghanese overheid via het bedrijfsleven programma ORET.

Naast concrete voorzieningen is het van belang dat mensen deze voorzieningen ook daadwerkelijk gebruiken. Voorlichtingscampagnes hebben in 2012 12 miljoen mensen bereikt. Organisaties als de *Water Supply and Sanitation Collaborative Council* (WSSCC) spelen wereldwijd hierbij een belangrijke rol. Dorpen (4.500) en scholen werden *open defecation free* verklaard. Mensen in deze dorpen investeren in én gebruiken nieuwe hygiënische sanitaire voorzieningen, omdat ze via de voorlichtingscampagnes gewezen zijn op de voordelen hiervan voor gezondheid en inkomen.

Motie van der Staaij c.s.

Uw Kamer (motie van der Staaij c.s.[2]) verzocht om systematisch aandacht te schenken aan de consequenties en effecten voor de allerarmsten in rapportages. Zij vormen een specifieke doelgroep waarvoor vaak speciale maatregelen nodig zijn om ze te bereiken. In het *Frisian Urban Sanitation Programme* (FUSP) in Mozambique zijn 800 arme huishoudens ondersteund om sanitaire voorzieningen aan te leggen. Via partnerorganisaties heeft het ambassadeprogramma in Bangladesh bijgedragen aan watervoorziening voor bijna 200 krottenwijken en andere gebieden waar mensen wonen met lage inkomens. De BRAC II (Bangladesh Rural Advancement Commitee) en kustontwikkelingsprogramma's (Char Development and Settlement Project - CDSP IV) zijn specifiek gericht op arme dorpen in de delta die slecht te bereiken zijn. Hier kregen ruim 400.000 mensen toegang tot sanitatie.

Moties El Fassed

Uw Kamer (moties El Fassed[3]) heeft aangedrongen op het integreren van duurzaamheid in nieuwe programma's. Uit onderzoek (o.a. IOB Evaluatie "Van infrastructuur naar duurzame impact: beleidsdoorlichting van de Nederlandse bijdrage aan drinkwater en sanitaire voorzieningen (1990-2012)"[4] is gebleken dat tot 30% van de aangelegde systemen binnen een aantal jaren niet meer functioneert. Hierdoor worden de beoogde gezondheidsresultaten niet bereikt. De aandacht moet verschuiven van infrastructuur naar duurzame dienstverlening. In 2012 is dit door Nederland internationaal op de agenda gezet als gastheer van de post 2015 WASH conferentie. Tijdens de Internationale Water Week in Stockholm heeft de *Special Rapporteur on the Right to Water and Sanitation* duurzaamheid tot een van haar speerpunten benoemd. Het onderwerp heeft nu een prominente plaats in de discussie over de nieuwe ontwikkelingsdoelstellingen. Bij de uitvoering van programma's zijn in contracten met vier partners duurzaamheidsclausules opgenomen waarmee de uitvoerders minimaal tien jaar functionaliteit garanderen na oplevering van de gerealiseerde infrastructuur.

Duurzaamheids-clausules in contracten

[2] Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 33625, nr.26
[3] Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 32605, nr. 34 en 33000V, nr. 51
[4] Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 31271, nr. 5

Door systematisch op duurzaamheid te controleren heeft het mede door Nederland gefinancierde UNICEF programma in Mozambique (2007-2012) de functionaliteit van systemen verbeterd van 55% naar 85%. Voorstellen voor bedrijfsleven programma's zoals het Fonds Duurzaam Water (FDW) worden getoetst op financiële, institutionele, ecologische, technische en sociale (FIETS) duurzaamheid. De WASH-Alliantie heeft een belangrijke rol gespeeld bij de definiëring van dit duurzaamheidsmodel.

Technologische innovatie en PPPs

Samenwerking met het bedrijfsleven is van belang om verdienmodellen, en daarmee financiële duurzaamheid, te introduceren in WASH programma's. Bedrijven zorgen ook voor technologische innovatie. Dertien voorstellen voor het FDW zijn goedgekeurd. Zo kunnen in tien landen via samenwerking tussen publieke en private partijen (PPP's) complexe water problemen opgelost worden. Naast lokale partijen, NGO's en kennisinstellingen zijn talrijke Nederlandse bedrijven betrokken. Dit fonds biedt daarmee ook een opstap naar zakelijke kansen buiten Nederland.

Uitdagingen

- Partners betrokken bij de uitvoering van programma's hebben nog geen geschikte systemen om de waterproductiviteitsdoelstelling van 25% te meten. Het ministerie onderzoekt of Nederlandse bedrijven dit met *remote sensing* technieken kunnen ondersteunen.
- Het behalen van de waterdoelstelling (25 miljoen mensen met toegang tot veilig water tussen 2010-2015), waarover ik uw Kamer in een eerder stadium heb geïnformeerd[5].
- De terughoudendheid van Nederlandse bedrijven en instellingen om in partnerlanden in te spelen op kansen die er liggen vanuit handelsperspectief. Daarom wordt actief ingezet om hen tijdig van de juiste informatie te voorzien en te focussen op onderwerpen waar Nederlandse sectoren een meerwaarde hebben.

Budgettair

In de onderstaande tabel is de realisatie en begroting opgenomen die specifiek gericht zijn op het speerpunt water. Ook via bedrijfsleven programma's met een bredere focus zoals ORIO wordt bijgedragen aan de waterdoelstellingen; deze zijn niet in dit overzicht meegenomen.

EUR (x 1.000)	Realisatie 2012	Begroting 2013	Begroting 2014	Begroting 2015
Departement	68.531	55.321	56.861	45.886
Ambassades	71.254	127.319	110.300	127.271
Totaal	139.785	182.640	167.161	173.157

[5] Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 33625, nr. 5

Resultaten Voedselzekerheid

Ambities

De ambities met betrekking tot voedselzekerheid zijn bevestigd in de beleidsnota "Wat de wereld verdient". Er wordt ingezet op drie resultaatgebieden: 1) toename van duurzaam geproduceerd voedsel; 2) verbeterde toegang tot voedsel van voldoende kwaliteit; en 3) efficiëntere markten en verbeterd ondernemingsklimaat.

Voortgang

- Na de vaststelling van de Meerjarige Strategische Plannen eind 2011 hebben de ambassades in landen als Afghanistan, Ethiopië, Kenia, Mozambique, Rwanda en Uganda het voedselzekerheidsprogramma nagenoeg geheel ingevuld. In Bangladesh, Benin, Burundi, Ghana, Indonesië, Mali, Palestijnse Gebieden en Zuid Soedan loopt deze programmering nog door in 2013. In Jemen is voedselzekerheid in het Nederlandse beleid geen prioritair thema. Ambassades in de overgangslanden gaan de bilaterale economische relatie met Nederland verder versterken.

29 PPPs investeren 200 mln.; 90 mln. overheidsbijdrage genereert 110 mln. privaat geld

- Onder de in 2012 gelanceerde Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid (FDOV) zijn 29 publiek-private partnerschappen (PPP's) geselecteerd die de komende jaren voor een bedrag van ruim EUR 200 miljoen in voedselzekerheid zullen investeren (waarvan EUR 110 miljoen uit eigen bijdragen van betrokken partners). Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties zijn volop actief in deze PPP's. Beoogde resultaten zijn zeer divers, variërend van vertienvoudiging van de pindaproductie van 50.000 boeren en boerinnen in Malawi tot het verschaffen van toegang tot financiële diensten aan 200.000 kleine ondernemers in Congo.
- Er is een regiegroep voor de kennisagenda Voedselzekerheid geïnstalleerd. Zij adviseert over het onderzoeks- en kennisbeleid en is samengesteld uit vertegenwoordigers van bedrijfsleven, overheid, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Onderzoeksresultaten worden vanaf 2014 verwacht.
- Internationaal is er groeiende waardering voor de Nederlandse aanpak van grotere betrokkenheid van het bedrijfsleven in combinatie met kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Ook de sterke aandacht voor het voedingsvraagstuk (de *nutrition* aspecten) springt internationaal in het oog.

Wereldwijd lijden 3% minder mensen honger dan vorig jaar, maar nog steeds zijn dat er 842 miljoen. Dat is ongeveer één op de acht mensen, bevestigt een rapport dat de voedselorganisatie van de Verenigde Naties, FAO, recent naar buiten bracht. Door economische groei in ontwikkelingslanden hebben mensen meer inkomen en er wordt meer voedsel geproduceerd, zo verklaart de FAO de afname van het aantal mensen dat honger lijdt. Twee jaar geleden lag het aantal hongerende mensen nog op 868 miljoen. De ergste honger komt nog steeds voor in Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara. Daar heeft één op de vier mensen niet genoeg te eten.

Hieronder volgen voorbeelden van resultaten per resultaatgebied.

1. Toename van duurzame voedselproductie

In 13 partnerlanden (Rwanda is de uitzondering) wordt ingezet op verhoging van de voedselproductie, vooral door de opbrengst per productie-eenheid toe te laten nemen. Dit gebeurt door betere beschikbaarheid van zaaizaad, kunstmest, landbouwvoorlichting en landbouwkredieten. Door betere organisatie, opslag,

verwerking en vermarkting van producten worden na-oogstverliezen verminderd. Het aantrekken van *agribusiness* investeerders is hierbij instrumenteel. Omdat nagenoeg alle programma's in de partnerlanden pas eind 2012, begin 2013 van start zijn gegaan, zijn er nog geen productieresultaten over 2012 te melden. Voor een aantal activiteiten zijn de beoogde resultaten gedefinieerd: dankzij deze door Nederland gefinancierde activiteiten wordt naar verwachting in 2015 bijna 400.000 ton meer voedsel geproduceerd dan in 2012. Hierbij zullen ruim een miljoen boeren en boerinnen betrokken zijn.

Behoud landbouw-productie Mali

In Mali was het behoud van de voedselproductie in de door Nederland ondersteunde gebieden al een hele prestatie. Door de conflictsituatie dreigden de systemen en instituties in te storten. Dit is mede dankzij de ook tijdens het conflict doorlopende inzet van door Nederland[6] ondersteunde NGO's voorkomen. Daardoor en door verstrekking van humanitaire hulp aan de meest kwetsbare bevolking is in Mali de voedselzekerheid en de autonomie van de bewoners van die gebieden overeind gebleven.

Duurzaam geproduceerde vis, cacao en soja

Programma's als het Initiatief Duurzame Handel (IDH), het Private Sector Investeringsprogramma (PSI), *Farmers Fighting Poverty* (Agriterra) en het medefinancieringsstelsel werken ook aan verhoging van de voedselproductie. Over 2012 rapporteert IDH een productietoename van 51.250 ton duurzaam geproduceerde vis, 77.109 ton duurzaam geproduceerde cacao en ruim een miljoen ton duurzaam geproduceerde soja.

> Mais productie in Mozambique. In het groeiseizoen 2012/2013 hebben 2.200 kleine boeren (1-1,5 hectare) met de steun van ECA (*Empresa de Comercialização Agrícola*) de mais productie verdubbeld. Dit resultaat is bereikt doordat de boeren en boerinnen toegang kregen tot beter zaaizaad en kleine hoeveelheden kunstmest, maar ook doordat ze duurzame landbouwpraktijken gingen toepassen. Daarnaast hebben de boeren en boerinnen met behulp van een lening van ECA een opslagloods gebouwd. Van daaruit leveren zij op basis van een driejarig contract de mais aan een lokale bierfabriek in Beira. Dit vervangt de import van mais uit Zuid-Afrika en levert de boeren en boerinnen een gegarandeerde afzet op tegen een goede prijs. In 2012 was de toename van de mais productie hoger dan de totale verkoop aan de brouwerij, waarmee er ook meer mais beschikbaar kwam op de lokale markt. Het doel is om de komende jaren in totaal 10.000 boeren in de Beira Corridor op deze manier aan een beter inkomen en grotere voedselzekerheid te helpen.

Boerinnen zijn nadrukkelijk doelgroep in de programma's. Niet alleen vanuit het streven naar gendergelijkheid, maar ook omdat het *smart economics* is. Als vrouwen dezelfde toegang tot productiemiddelen voor landbouw krijgen als mannen zal de honger in de wereld met 12-17 procent dalen, aldus de FAO. Dan hebben we het over 100 tot 150 miljoen minder ondervoede mensen. Daarom is in Mozambique de participatie van vrouwen in het Land Fund programma toegenomen van 20 naar 40%. In Bangladesh is de participatie van vrouwen in het CDSP bijna 50%. In het *Farmers Fighting Poverty* programma van Agriterra is dit 44%.

Climate Smart Agriculture

Voedsel moet op duurzame wijze geproduceerd worden. Efficiënt gebruik van productiemiddelen als land, water, energie en arbeid is daarom een belangrijke randvoorwaarde. *Climate smart agriculture is* de internationaal erkende wijze waarop dit plaats kan vinden. Concrete voorbeelden zijn Ghana en de Palestijnse Gebieden, waar duurzame landbouwpraktijken worden bevorderd met certificeringsprogramma's voor producenten, waarbij het certificaat standaarden geeft voor sociale en

[6] Vanwege staatsgreep in Mali op 21 maart 2012 is de hulp aan de centrale overheid aan Mali stilgelegd. Hulp via andere kanalen is wel voortgezet.

milieuverantwoordelijkheid. Met het *Adaptation for Smallholder Agriculture* (ASAP) programma, uitgevoerd door het *International Fund for Agricultural Development* (IFAD), worden boeren en boerinnen ondersteund bij efficiënt gebruik van water en de toepassing van innovatieve landbouwtechnieken, zoals droogtebestendig zaaizaad, en geodata. Doelstelling is dat in 2015 op 270.000 hectare verbeterd land- en watermanagement wordt toegepast, waardoor de waterproductiviteit zal toenemen, met 15% in 2015 en 30% in 2020.

2. Betere toegang tot voedsel van voldoende kwaliteit

Minder ondervoeding en honger

In acht partnerlanden (Bangladesh, Benin, Burundi, Ethiopië, Indonesië, Mali, Mozambique en Rwanda) richt het ambassadeprogramma zich expliciet op deze doelstelling. In Ethiopië is hiermee in 2012 aanzienlijke voortgang geboekt. Het percentage ondervoede kinderen onder 5 jaar (*wasting*) is dit jaar verminderd van 11% naar 8%. In Ethiopië is men er met het *Productive Safety Net Programme* ook in geslaagd om 1 miljoen mensen (van de 7,8 miljoen) onafhankelijk te maken van voedselhulp. Dit is een goed voorbeeld van de wijze waarop de voedselzekerheid van ook de allerarmsten verbeterd wordt (motie Van der Staaij c.s.). In Bangladesh is de periode dat de doelgroep van het ambassadeprogramma honger lijdt teruggebracht van 4 naar 3 maanden per jaar. De voedingsprogramma's in de andere landen kunnen nog geen resultaten rapporteren over 2012 omdat ze pas recent gestart zijn.

Motie van der Staaij c.s.

Het *Amsterdam Initiative against Malnutrition* (AIM): gebundelde krachten. Het AIM consortium, met o.a. Akzo Nobel, DSM, Unilever, Spar Internationaal, de Rabobank Foundation, Rijk Zwaan, Wageningen UR, ICCO, BOPinc en Hivos, is in 2013 met het Ministerie overeengekomen gezamenlijk 22 miljoen euro te investeren in de strijd tegen ondervoeding. Het partnerschap gaat hierbij, in samenwerking met lokale partners, op zoek naar duurzame, marktgerichte modellen om de toegang tot goede voeding voor arme consumenten te vergroten. Bijvoorbeeld door de toegang tot groenten en fruit te verbeteren, lokaal geproduceerde voedingssupplementen voor zwangere vrouwen te ontwikkelen of de lokale inkoop voor supermarkten in rurale gebieden te verhogen. Met een focus op Kenya, Tanzania, Ethiopia en Bangladesh zullen honderdduizenden boeren, ondernemers en consumenten bereikt worden. De manier waarop overheid, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen intensief met elkaar samenwerken in dit initiatief en hun krachten bundelen wordt internationaal erkend als vernieuwend en effectief en maakt naam als de *Dutch Diamond.*

Huishoudinkomens verhoogd door werkgelegenheid en verduurzaming ketens

Toegang tot voedsel van voldoende kwaliteit wordt ook verbeterd door inkomens te verhogen. Eerste resultaten zijn gerealiseerd in Bangladesh, waar dankzij het ambassadeprogramma de huishoudinkomens van ruim 5.000 gezinnen in 2012 met gemiddeld 11% zijn gestegen. De IDH-programma's dragen eveneens bij aan verbetering van het inkomen. In het IDH theeprogramma is het inkomen van ruim 350.000 kleine boeren en landarbeiders in de afgelopen 4 jaren met minstens 25% omhoog gegaan. In het katoenprogramma zijn door IDH circa 90.000 boeren bereikt, die daardoor meer winst – tussen de 8 en 35%- zijn gaan maken. Het IDH cacaoprogramma laat ook grote productiviteits- en inkomstenverbeteringen zien (>50 %).

3. Efficiëntere markten en verbeterd ondernemingsklimaat

De private sector speelt een grote rol bij het bereiken van voedselzekerheid. Daarom wordt geïnvesteerd in verbetering van het ondernemingsklimaat, zodat het bedrijfsleven haar bijdrage kan leveren. Om de keten van producent tot consument goed te laten functioneren zijn efficiënte markten van belang. Markten worden efficiënter gemaakt door barrières voor binnenlandse, regionale en wereldhandel weg te

nemen. Handel, investeringen en ontwikkelingssamenwerking gaan hier hand in hand. Betrokkenheid van het Nederlandse bedrijfsleven hierbij is essentieel. Als tweede exporteur ter wereld van agrarische producten en technologie heeft Nederland ook veel te bieden bij de oplossing van het voedselvraagstuk.

Regionale handel in zaaigoed

Met de aanname van nieuwe zaaizaad wetgeving zijn in Ethiopië gunstiger voorwaarden geschapen voor de zaadsector. Daarnaast is dankzij Nederlandse ondersteuning een nieuwe kwekersrecht wetgeving gereed voor beoordeling door de Raad van Ministers. Vijftien landen in West Afrika hebben in 2012 regelgeving aangenomen met betrekking tot de regionale handel in zaaigoed en pesticiden waardoor boeren en boerinnen beter toegang hebben tot deze productiemiddelen. Het mede door Nederland gefinancierde *International Fertilizer Development Centre* (IFDC) heeft hier ondersteuning aan gegeven. In Rwanda, Benin en Mozambique investeert Nederland in verbetering van de landrechten van boeren en boerinnen. In 2012 zijn in Rwanda 4,5 miljoen *land titles* uitgegeven, waarvan 23,8% aan vrouwen. De doelstelling voor 2015 is 10 miljoen en 50% vrouwen. In Uganda heeft de Rabobank een minderheidsaandeel genomen in de lokale bank DFCU. Het totale landbouwkrediet van de DFCU zal naar verwachting groeien van UGX 5 miljard in 2012 naar UGX 65 miljard in 2015. Via het programma MASSIF heeft FMO in 2012 ruim 3000 kredieten verleend aan het rurale MKB.

Rwanda: 4,5 mln. land titles, kwart vrouw

Een verbeterd ondernemingsklimaat leidt tot toename van bedrijvigheid en daarmee tot werkgelegenheid. De groei van het aantal banen is dus een goede indicator voor succes. Het Private Sector Investeringsprogramma (PSI) heeft in 2012 in 33 bedrijven in diverse ontwikkelingslanden bijna 2.200 nieuwe banen gecreëerd, waarvan ruim de helft voor vrouwen. Deze investeringen hebben bovendien ook nog ruim 12.500 indirecte banen opgeleverd. Zelfs in Afghanistan, waar het ondernemingsklimaat veel uitdagingen heeft, zijn er in 2012 vier nieuwe PSI-plus projecten gestart. De door FMO via het MASSIF uitgegeven kredieten hebben in 2012 bij betrokken midden en klein bedrijven in ontwikkelingslanden 27.000 nieuwe banen opgeleverd.

Duizenden banen gecreëerd

In Rwanda kunnen boeren hun producten moeilijk naar de markt brengen omdat de wegen slecht zijn. Hierdoor bereiken niet genoeg gewassen de consument en heeft de boer(in) minder inkomen. Nederland investeert daarom in herstel en onderhoud van wegen die de producent met de consument verbinden. Ook in Benin, de Palestijnse Gebieden en Zuid Soedan wordt om dezelfde reden de komende jaren in wegen geïnvesteerd. In 2012 is in Rwanda 24 km. plattelandswegen gerehabiliteerd en is 424 km. onderhouden. In Zuid Soedan is in 2012 de eerste 40 km. weg aangelegd, van een beoogd totaal van 250 km. in 2015.

De kracht van coöperaties.
Met het programma *Farmers Fighting* Poverty van Agriterra worden producentenorganisaties versterkt op basis van de *peer-to-peer* aanpak. Boeren in het noorden van Rwanda hebben hun opbrengst uit de aardappelteelt de afgelopen 4 jaren verzesvoudigd. Door zich te organiseren in een coöperatie zijn zij bovendien in staat deze meeropbrengst voor een fatsoenlijke prijs op de markt te verkopen. De Rwandese boeren en boerinnen hebben deze vooruitgang geboekt nadat zij hierover geadviseerd zijn door Nederlandse aardappelboeren.
In Niger is de tuinbouw coöperatie FCMN versterkt. In 2006 telde deze coöperatie 4.800 leden, die gemiddeld EUR 480 per jaar verdienden met de teelt van uien. In 2011 bedroeg het gemiddelde inkomen uit uienteelt EUR 670 per jaar en is het aantal leden toegenomen tot 16.500 boeren en boerinnen. De uienzaad productie is van 210 kilo in 2006 gestegen naar 2.740 kilo in 2011. Er is veel vraag naar dit uienzaad van goede (gecertificeerde) kwaliteit en FCMN werkt daarom aan de oprichting van een coöperatief uienzaadbedrijf, in handen van de primaire producenten. De *peer-to-peer* advisering door het Noord-Hollandse uienbedrijf De Groot en Slot heeft sterk bijgedragen aan deze succesvolle ontwikkeling.

Economische diplomatie: meer Nederlandse bedrijven actief

In de partnerlanden is het Nederlands bedrijfsleven met actieve economische diplomatie door de ambassades ondersteund. Mede dankzij deze ondersteuning zijn in 2012 enkele tientallen bedrijven daadwerkelijk actief geworden in de partnerlanden. In Uganda bedroegen in 2012 de Nederlandse investeringen USD 210 miljoen. Ook Ghana doet zijn naam als opkomende Afrikaanse economie eer aan: het handelsvolume met Nederland nam in 2012 toe van USD 1,75 miljard tot USD 1,97 miljard en de directe investeringen door Nederlandse ondernemingen groeide dit jaar van USD 150 miljoen naar USD 249 miljoen. In Ethiopië is in 2012 de *Agribusiness Support Facility* (ABSF) opgericht om Nederlandse en Ethiopische bedrijven te ondersteunen bij het investeren in de landbouw d.m.v. sector advies en juridische ondersteuning. Zo hebben de ABSF en de Nederlandse ambassade gezamenlijk bijna 100 bedrijven in de agro-food sector van advies gediend. In 2013 moet blijken hoeveel van deze bedrijven daadwerkelijk actief zijn geworden in Ethiopië.

Uitdagingen

- Het in de komende jaren versterken van de combinatie van handel, investeringen en ontwikkeling met profijt voor de betrokken partnerlanden en voor Nederland.
- De uitdaging hierbij is om zoveel mogelijk:
  - Nederlandse investeringen uit de topsectoren Agro-Food, Tuinbouw en Logistiek aan te trekken,
  - de positie van vrouwen en jongeren in de landbouw te versterken, en
  - In te spelen op de raakvlakken van voedselzekerheid met water, klimaat en versterking van weerbaarheid tegen rampen.

Budgettair

In de onderstaande tabel is de realisatie en begroting opgenomen die specifiek gericht zijn op het speerpunt voedselzekerheid. Ook worden resultaten bereikt met bijdragen van de programma's voor private sector ontwikkeling, zoals het Private Sector Investeringsprogramma (PSI). De twee thema's zijn nauw met elkaar verweven. Vermindering van honger gaat immers niet alleen om toename van de voedselproductie, maar ook om uit economische groei voortkomende toename van koopkracht, waarmee voedsel kan worden gekocht.

EUR (x 1.000)	Realisatie 2012	Begroting 2013	Begroting 2014	Begroting 2015
Departement	183.969	188.172	144.594	164.326
Ambassades	93.620	148.933	162.018	156.969
Totaal	277.589	337.105	306.612	321.295

Resultaten Seksuele en Reproductieve Gezondheid en Rechten

Ambities

Het kabinet benoemt in de beleidsnota "Wat de wereld verdient" Seksuele en Reproductieve Gezondheid en Rechten (SRGR) als een van de vier speerpunten. Het Nederlandse SRGR-beleid richt zich op vier concrete resultaatgebieden: (1) meer kennis en keuzevrijheid van jongeren over hun seksualiteit; (2) verbeterde toegang tot aidsremmers, voorbehoedmiddelen en andere levensreddende middelen; (3) betere publieke en private gezondheidszorg tijdens zwangerschap en bevalling, inclusief veilige abortus; en (4) meer respect voor seksuele en reproductieve rechten van mensen aan wie deze rechten wordt onthouden. Nederland levert daarmee een substantiële bijdrage aan millenniumdoel 5, een verlaging van moedersterfte en universele toegang tot reproductieve gezondheid, en aan een deel van millenniumdoel 6, een halt toeroepen aan de verspreiding van hiv/aids. Hierdoor wordt ook een positieve impuls gegeven aan millenniumdoel 4, een verlaging van kindersterfte.

Deze doelen worden nagestreefd via verschillende samenwerkingsverbanden. In acht van de vijftien partnerlanden, te weten Bangladesh, Benin, Burundi, Ethiopië, Ghana, Jemen, Mali en Mozambique, heeft Nederland een programma gericht op SRGR. In 2012 betrof dit 31% van het totale budget voor SRGR. Naast de landenprogramma's ondersteunt Nederland mondiale publiek-private fondsen als het *Global Fund for the Fight Against Aids, TB and Malaria* en de *Global Alliance for Vaccines and Immunisation* (GAVI) en de multilaterale organisaties UNFPA, WHO en UNAIDS. Ook werkt Nederland samen met maatschappelijke organisaties (23% van het SRGR-budget) en met publiek-private samenwerkingsverbanden (9%) aan pleitbezorging, dienstverlening en productontwikkeling. In november 2012 werden elf subsidieaanvragen goedgekeurd in het SRGR-fonds voor een totaalbedrag van EUR 125 miljoen. Deze activiteiten zijn begin 2013 van start gegaan.

Voortgang

Op de millenniumdoelen voor gezondheid zijn positieve ontwikkelingen te melden, maar de voortgang is nog onvoldoende. Zo is moedersterfte tussen 1990 en 2011 bijna gehalveerd. Om het doel van 75% reductie in 2015 te realiseren, zullen alle zeilen bijgezet moeten worden. Het gebruik van voorbehoedmiddelen stijgt. Desondanks zijn er wereldwijd 222 miljoen vrouwen die moderne anticonceptie willen gebruiken, maar daar geen toegang toe hebben, bijv. doordat het te duur is, lokaal moeilijk beschikbaar is of dat niet mag van hun echtgenoot.

Daling in moedersterfte…

De wereldwijde daling in moedersterfte is een gemiddeld cijfer dat de grote verschillen tussen en binnen landen, tussen arm en rijk, tussen stad en platteland en tussen jong en oud, niet zichtbaar maakt. Helaas zien we dat de vooruitgang die geboekt is, niet voor iedereen opgaat. In 2011 beviel in de stedelijke gebieden 84% van de vrouwen onder deskundige begeleiding, terwijl dat slechts voor 54% van vrouwen op het platteland het geval is. Dergelijke voortdurende ongelijkheid is een enorm obstakel voor duurzame ontwikkeling en een schending van mensenrechten, waaronder het recht op gezondheid. In lijn met de motie Van der Staaij c.s. vormt deze ongelijkheid en een focus op de allerarmsten een grote uitdaging voor ons werk waar we ons in de komende jaren expliciet op zullen richten.

…maar voortdurende ongelijkheid

Motie van der Staaij c.s.

1. Meer kennis en keuzevrijheid van jongeren over hun seksualiteit.

Kennis van jongeren over hiv/aids is licht verbeterd, maar blijft laag. Op mondiaal

niveau heeft slechts 36% van alle jongens en 28% van alle meisjes correcte kennis over de verspreiding en preventie van deze ziekte. Kennis kan leiden tot gedragsverandering. Nederland draagt bij aan het vervullen van die behoefte door eigentijdse en vernieuwende programma's voor jongeren op en buiten school te financieren. De SRGR-alliantie, die wordt gefinancierd vanuit MFS-II, heeft in 2012 35 lesprogramma's voor seksuele voorlichting geactualiseerd zodat ze beter aansluiten op wat jongeren nodig hebben. Met Nederlandse middelen innoveert PSI in KwaZulu-Natal met een combinatie van voorlichting en financiële prikkels die daadwerkelijk heeft geleid tot minder risicovol seksueel gedrag en consequenter gebruik van condooms. Zulke projecten hebben het mogelijk gemaakt dat in landen met een hoge hiv-prevalentie het aantal infecties met 25% of meer is gedaald.

Daling aids infecties met 25%

Wanneer jongeren de beschikking krijgen over kennis en toegang tot diensten, daalt het aantal tienerzwangerschappen. Dat is belangrijk, want die leiden veel vaker tot complicaties en sterfte dan bij vrouwen boven de 20. In alle acht partnerlanden is het percentage tienerzwangerschappen afgenomen, in Ethiopië en Bangladesh zelfs met 40% in de afgelopen tien jaar. In deze landen is dit resultaat toe te schrijven aan politieke daadkracht en financiële en technische ondersteuning van verbeterde toegang tot reproductieve gezondheidszorg door de lokale donorgemeenschap, waarin Nederland een actieve rol speelt. In Mali, Mozambique en Benin blijft het hoge percentage tienerzwangerschappen een groot probleem. In deze landen wordt, met Nederlandse steun, een begin gemaakt met de ontwikkeling van beleid dat zich speciaal richt op jongeren en hun seksuele en reproductieve gezondheid. Het is nog te vroeg voor concrete resultaten in 2012, maar de ervaringen uit landen als Ethiopië en Bangladesh laten zien dat verandering mogelijk is.

Afname tiener-zwangerschappen

Praten over seksualiteit in Ghana: In Ghana is de ambassade in 2012 begonnen met het financieren van het *Maternal Health Channel*. Elke week is er een nieuwe uitzending op TV en radio waarin de reizende crew een probleem onder de loep legt. Hieronder een voorbeeld van een uitwisseling op de Facebook pagina (met 20.000 likes) over jongeren:

"13,000 teenagers got pregnant in the Central Region alone in 2012. Planned Parenthood Association of Ghana (PPAG) says that 22% of these teenagers went through unsafe abortions. What do you have to say?"

2. *Verbeterde toegang tot voorbehoedmiddelen en medicijnen als aidsremmers*

8 mln. mensen gebruiken aidsremmers

Wereldwijd hebben in 2012 acht miljoen mensen met hiv toegang tot aidsremmers. Dat is een spectaculair verschil met 10 jaar geleden toen slechts 400.000 mensen onder behandeling waren. Hierdoor is de sterfte aan aids tussen 2005 en 2011 met 25% gedaald naar 1,7 miljoen mensen per jaar[7]. Deze daling is grotendeels te danken aan de veel ruimere toegang tot aidsremmers. Het doel om iedereen die dat nodig heeft in 2015 te behandelen, is nog haalbaar.

Global Fund to Fight Aids: USD 24 miljard waarvan 10% door private partijen

Het jaarlijks aantal nieuwe hiv-geïnfecteerden nam af van 3,2 miljoen in 2001 naar 2,5 miljoen in 2011. Dit is mogelijk geworden door de sterke internationale financiële inzet en kennis waaraan Nederland bijdraagt. Een essentiële partner hierbij is het *Global Fund to Fight Aids, TB and Malaria*. Dit mondiale PPP dat door Nederland wordt ondersteund heeft sinds de oprichting 10 jaar geleden ruim USD 24 miljard gegenereerd van overheden (90%) en private partijen (10%). In 2012 ontvingen 3,6 miljoen mensen aidsremmers vanuit programma's die door het Global Fund werden

[7] Laatst bekende gegevens van UNAIDS; gegevens over 2012 nog niet geconsolideerd.

gefinancierd. Dat is een stijging van 20% ten opzichte van 2010.

Het gebruik van voorbehoedsmiddelen redt levens en is zeer kosteneffectief. Indien alle 222 miljoen vrouwen die voorbehoedmiddelen willen gebruiken, daadwerkelijk toegang zouden krijgen tot anticonceptie, zou driekwart van alle abortussen en ongewenste zwangerschappen vermeden kunnen worden. Daardoor zouden jaarlijks de levens van 80.000 vrouwen en meisjes worden gered. Van alle partnerlanden is het gebruik van moderne voorbehoedsmiddelen het laagst in Benin en Mali, waar minder dan 10% van alle vrouwen deze middelen gebruikt. In Ethiopië is het gebruik de laatste jaren verdubbeld van 13% naar 27%[8]. Nederland heeft hieraan direct bijgedragen door ondersteuning aan organisaties als *DKT International*, *Marie Stopes International* en de *Family Guidance Association of Ethiopia* die veelal gebruik maken van *social marketing*technieken om middelen tegen een gesubsidieerde prijs te verkopen.

29 mln. vrouwen beschermd tegen ongewenste zwangerschap

Nederland is de tweede donor van het door UNFPA beheerde *Global Programme to Enhance Reproductive Health Commodity Security*. Dit programma richt zich specifiek op structurele beschikbaarheid van voorbehoedmiddelen en medicijnen voor reproductieve gezondheid. In 2012 konden met de voorbehoedmiddelen die met dit programma zijn ingekocht, 29,2 miljoen vrouwen zich beschermen tegen ongewenste zwangerschap. In 11 van de 12 kernlanden van dit programma zijn in 2012 in 90% van alle klinieken minstens drie methoden van anticonceptie beschikbaar.

3. Betere publieke en private gezondheidszorg tijdens zwangerschap en bevalling, inclusief veilige abortus

Er is vooruitgang op dit resultaatgebied, maar de progressie is traag. Het percentage vrouwen dat minimaal één keer op zwangerschapscontrole gaat, is in ruim twintig jaar slechts gestegen van 63% in 1990 naar 81% in 2012. Transport, sociale barrières en culturele opvattingen blijven beperkende factoren voor bevalling in een kliniek onder deskundige begeleiding of het gebruik van voorbehoedmiddelen. Nederland werkt in alle acht SRGR-partnerlanden samen met de overheid en private zorgverleners om de toegang tot reproductieve zorg toegankelijker te maken. Met resultaat: in Mozambique is deze zorg, mede door Nederlandse financiering, nu kosteloos. De ambassade in Mozambique richt zich ook op andere obstakels die goede zorg rond zwangerschap en bevalling in de weg staan, zoals de kosten van transport naar de kliniek. Zij doet dit door ondersteuning van het innovatieve programma Movercado dat met interactieve sms'jes en mobiel geld, vouchers voor vervoer of condooms naar vrouwen stuurt die daar behoefte aan hebben.

Movercado in Mozambique: Zelfs als zorg rond zwangerschap en bevalling gratis is, blijkt transport naar de kliniek vaak een probleem te zijn. Mariama is een alleenstaande moeder met weinig geld. Zij koopt dagelijks kleine beetjes zout, rijst en olie op de markt of bij de kleine winkeltjes (barraca's) in haar dorp. Voor deze kleinschalige ondernemers is omzet en snelle doorstroom het motto. Nederland ondersteunt Movercado, een innovatief systeem dat het met sms'jes en mobiel geld, mogelijk maakt de barraca's meer business te geven en Mariama dichter bij huis te bereiken. Mariama krijgt bijvoorbeeld van Movercado via sms een voucher, waarmee ze gebruik kan maken van privaat vervoer om op zwangerschapscontrole te gaan. Ook kan ze met Movercado medicijnen voor haar zoontje ophalen bij de lokale apotheek of condooms bij de barraca's in haar eigen dorp. Zie voor meer informatie: http://www.youtube.com/watch?v=6wx9YyOK94o

[8] Gegevens uit de Demographic and Health Surveys, voor Ethiopië 2001

4. *Meer respect voor seksuele en reproductieve rechten van mensen aan wie deze rechten worden onthouden.*

In alle partnerlanden zijn ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, seksueel en huiselijk geweld, illegale en onveilige abortus, kindhuwelijken en de positie van homoseksuelen, drugsgebruikers en sekswerkers, taboeonderwerpen en de oorzaak van hogere moeder- en kindersterfte en de verspreiding van hiv. Rechtsonzekerheid en angst leiden tot kwetsbaarheid, risicovoller gedrag en gevaar op het verspreiden van ziektes als hiv/aids.

Hoewel het vaak niet eenvoudig is deze thema's op landenniveau te bespreken, is er wel degelijk succes geboekt. Het door Nederland ondersteunde project *Community Action for Harm Reduction* van de *International HIV Aids Alliance* heeft met succes aandacht gevraagd voor de problematiek van drugsgebruikers in Maleisië, Indonesië, China, India en Kenia. Een grote doorbraak in 2012 was de lancering van een programma voor spuitomruil in Kenia. In totaal heeft het programma in dat jaar ruim 18.000 drugsgebruikers bereikt en daarnaast bijna 100.000 partners en familieleden voorlichting kunnen geven over seksuele en reproductieve gezondheidsdiensten.

Spuitomruil voor druggebruikers

De rol van VN-organisaties in agendering en normstelling is daarbij van groot belang. WHO bracht in 2012 een herziene versie uit van de *Safe Abortion Guidance*; UNFPA, in samenwerking met WHO en, UNAIDS, publiceerde richtlijnen voor de behandeling van hiv/aids en andere seksueel overdraagbare ziektes voor sekswerkers.

In de meeste partnerlanden is de minimum huwbare leeftijd vastgelegd in de wetgeving. Deze varieert van 16 jaar in Ghana en Mali tot 18 jaar in Benin, Burundi, Ethiopië, Mozambique en Bangladesh. Overal wordt de naleving van de wettelijke minimumleeftijd met voeten getreden. Nederland heeft zich tijdens de Dag van het Meisje op 11 oktober 2012 aangesloten bij de strijd tegen kindhuwelijken en de gevolgen daarvan.

Uitdagingen

Er is blijvende oppositie tegen de keuzevrijheid van vrouwen en meisjes over moederschap, tegen goede seksuele voorlichting en dienstverlening voor jongeren, tegen abortus en tegen seksuele diversiteit.

- De internationale financiering voor SRGR staat onder druk als gevolg van zowel de financiële crisis als de bovengenoemde weerstand tegen het thema.
- Het blijft een uitdaging om gemarginaliseerde groepen toegang te verlenen tot voorbehoedmiddelen, medicijnen als aidsremmers en zorg. Het gaat daarbij onder meer om de armste groepen vrouwen in rurale en conflictgebieden, etnische en seksuele minderheden en jongeren.
- In de diverse rapporten van de EU, VN en het High Level Panel wordt het vervullen van de reproductieve gezondheid en rechten van vrouwen gelukkig benoemd als een essentieel onderdeel voor de nieuwe ontwikkelingsagenda na 2015. De ervaring leert dat Nederland, samen met andere landen en organisaties, zich blijvend zal moeten inzetten om SRGR op deze agenda te houden.

Weerstand tegen SRGR

Budgettair

In de onderstaande tabel is de realisatie en begroting opgenomen die specifiek gericht zijn op het speerpunt SRGR. Ook worden resultaten bereikt met bijdragen van de MFS programma's.

EUR (x 1.000)	Realisatie 2012	Begroting 2013	Begroting 2014	Begroting 2015
Departement	258.633	286.756	300.216	310.672
Ambassades	118.371	95.404	82.540	80.994
Totaal	377.004	382.160	382.756	391.666

Resultaten Veiligheid en Rechtsorde

Ambities

Zoals opgenomen in de beleidsnota "Wat de wereld verdient" wil Nederland resultaten behalen op de volgende vijf resultaatgebieden: 1) veiligheid voor burgers (vrouwen en mannen), 2) een functionerende rechtsorde, 3) inclusieve politieke processen, 4) een legitieme en capabele overheid en 5) vredesdividend via werkgelegenheid en basisvoorzieningen. Vanuit het oogpunt van veiligheid voor burgers bestaat de Nederlandse aanpak uit bestrijding van de onderliggende oorzaken van conflicten, instabiliteit en uitsluiting. De keuze van doelen, van (internationale en nationale) partners en de mix van daaruit volgende interventies is daarbij gebaseerd op de landenspecifieke context. Interventies richten zich op partnerlanden (Afghanistan, Burundi, Jemen, Palestijnse Gebieden, Zuid-Soedan, Ethiopië, Indonesië, Kenia, Oeganda en Rwanda) en - vanuit de regionale benadering - op de Grote Meren, Hoorn van Afrika, Midden-Amerika en de regio Afghanistan-Pakistan.

Voortgang

- De voortgang van de Nederlandse inzet was over het algemeen conform de planning. Burundi, Rwanda, Indonesië en Kenia vielen daarbij in positieve zin op. In Jemen was door de onveilige omstandigheden de implementatie van de programma's moeilijk. Na de staatsgreep in Mali van maart 2012 werd de samenwerking met de overheid opgeschort.
- De via openbare aanbesteding geselecteerde 20 maatschappelijke organisaties begonnen eind 2012 met hun wederopbouwactiviteiten in partnerlanden, de Grote Meren regio en Midden Amerika. Hierover volgt resultaatrapportage in 2014.
- Nederland spande zich met andere donoren in voor de implementatie van de *New Deal on Engagement in Fragile States.* In 2012 werd de basis gelegd voor *New Deal Compacts* in o.a. Afghanistan en Zuid Soedan.
- Medio 2012 startte het Kennisplatform Veiligheid en Rechtsorde. Hierin werken overheid, NGO's en internationale actoren samen om een brug te slaan tussen wetenschap, beleid en praktijk, door het genereren en delen van kennis.
- De Nederlandse inzet in EU-verband droeg bij aan een geïntegreerde en effectieve aanpak door militaire-, politieke- en ontwikkelingsactoren in allerhande (post)crisissituaties die rekening houdt met de risico's en gevolgen van conflict.
- Met assistentie vanuit Nederland stelden diverse landen actieplannen op in het kader van VN-resolutie 1325 m.b.t. vrouwen in conflictgebieden.

Actieplannen VN-resolutie 1325

Hieronder volgen voorbeelden van resultaten per resultaatgebied.

1. Veiligheid voor burgers

Volgens het rapport over 2012 van het *UN Peace Building Fund* presteerden wereldwijd overheden beter op het gebied van *security sector reform,* rechtsorde, ontwapening, demobilisatie en re-integratie. Ook namen meer vrouwen deel in de desbetreffende processen. Nederland organiseerde trainingen op het gebied van gendersensitiviteit voor militairen in EU, VN of NAVO-operaties. Met Nederlandse steun nam de Afghaanse capaciteit voor zelfstandig beheer van nationale veiligheidstroepen toe. In Burundi werd het veiliger voor burgers en namen de Burundezen zelf steeds meer het heft in eigen hand bij hervorming van de veiligheidssector. In Zuid-Soedan was sprake van een terugval en bleef internationale steun nodig om ten minste veilige zones voor burgers te creëren.

Hervormingen veiligheidssector

> In landen als Afghanistan, Somalië, Libië, Zuid-Soedan en Libanon droeg Nederland via het *Humanitarian Mine Action Programme* en steun aan de *UN Mine Action Service (UNMAS*) bij aan het vrijmaken van meer dan 44 miljoen m2 land van mijnen en andere explosieven. Daardoor kon het land worden teruggegeven aan de bevolking voor veilig gebruik voor bijvoorbeeld landbouw, veeteelt en huizenbouw. Via voorlichting over risico's van mijnen hielp Nederland aan grotere veiligheid voor ruim een half miljoen mensen woonachtig bij gebieden waar mijnen liggen.

2. *Functionerende rechtsorde*

Grote delen van Sub-Sahara Afrika liepen in 2012 nog achter op de rest van de wereld waar het gaat om goede rechtsorde. In Indonesië, Oeganda en Rwanda trad verbetering op. In Rwanda werden bij de gemeenschapsrechtbanken de processen gericht op verzoening en waarheidsvinding rond de genocide van 1994 positief afgerond. Nederland steunde deze processen. In Kenia droeg Nederland bij aan een doorlichting van de justitiële sector. Doordat deze beter functioneert is een conflict over de verkiezingen opgelost door het Hooggerechtshof, in tegenstelling tot 2007, toen onenigheid over de presidentiële verkiezingen tot geweld leidde. In de Palestijnse Gebieden droeg Nederland bij aan een programma dat de kwaliteit en toegang van mannen en vrouwen tot het recht verbeterde, maar nog niet in alle gevallen leidde dit bij de bevolking tot meer vertrouwen in het recht.

Verkiezingen in Kenia veiliger

Nederland hielp ook organisaties die zich inspannen voor verbetering van rechtsorde. De afspraak met de *International Law Development Organisation (IDLO)* dat zij zich in Den Haag gaan vestigen maakt voor Nederland de samenwerking effectiever. Meer overheden, zoals in Tunesië, begonnen met steun van het *International Center for Transitional Justice (ICTJ)* aan specifieke rechtsprocessen voor verzoening ter ondersteuning van wederopbouw en transformatie. Daarbij rekening houdend met de rol en positie van vrouwen als slachtoffer, dader en rechtsprekende.

> In 2012 was er een uitwisseling van kennis en ervaring met Indonesië ter versterking van de rechtstaat in dat land. Het Indonesische Hooggerechtshof, de Indonesische Anti-Corruptie Commissie, de Indonesische Nationale Ombudsman, de Nederlandse politie en de Nederlandse Nationale Ombudsman deden hieraan mee. Het Indonesisch formeel recht is historisch gebaseerd op Nederlands recht. Daarom ook kan de Indonesië-werkgroep van het Kennisplatform Veiligheid en Rechtsorde met specifieke kennis bijdragen.

3. *Inclusieve politieke en vredesprocessen*

De wereldwijde trend met betrekking tot bemiddeling in conflicten was in 2012 negatief[9]. Mede door flexibele inzet kon Nederland bijdragen aan positieve resultaten in een aantal lokale, nationale en regionale processen. Deze zullen, zij het soms op wat langere termijn, verdere transitie en duurzame vrede kunnen bevorderen. Via de VN droeg Nederland bij aan onderhandelingen tussen overheid en M23 rebellen in DRC. Ook werd mede dankzij Nederlandse inzet meer rekening gehouden met de rol van vrouwen in conflictsituaties en vredesprocessen. Via diverse NGO's droeg Nederland bij aan de opbouw van vrede in o.m. Somalië en Burundi, het voorkomen van geweld bij verkiezingen in Kenia, bemiddeling in Noord-Mali, en opname van prioriteiten van vrouwen in het meerjarenplan van Burundi. Mede met Nederlandse steun (ambassade en *Mercy Corps*) namen meer mensen deel aan het politieke proces in Ethiopië, hoewel de oppositie nog meer betrokken moet worden. Nederland steunde ook het *UN*

Politieke participatie in Ethiopië

[9] International Crisis Group, Working to prevent conflict worldwide (2012)

Opvang slachtoffers seksueel geweld in Oost-DRC

Department of Political Affairs (DPA) bij crisisrespons en/of transitieprocessen in onder meer Libië, Centraal Afrikaanse Republiek, Jemen, Egypte en Syrië. Mede dankzij Nederlandse financiering konden slachtoffers van seksueel geweld in Oost-DRC worden opgevangen.

> Met o.a. Nederlandse financiering gaf het *UN Department of Political Affairs* (DPA) in 2012 steun bij bemiddeling in Mali door *Economic Community of West African States (ECOWAS).* Dit mondde uit in het *Framework Agreement* van april 2012, een belangrijke stap in de vreedzame oplossing van het conflict. Het door NL gesteunde *Centre for Humanitarian Dialogue (CHD)* werkte met gemeenschappen in Noord-Mali om politieke, etnische, culturele en religieuze verschillen te overbruggen.

4. Legitieme overheden

Oprichting Nationale Vrouwenraad Libië

Volgens recent VN-onderzoek (*UN Peace Building Fund*) op het gebied van democratiseringsprocessen en capaciteitsopbouw van overheden nam wereldwijd de kwaliteit van bestuur, inclusief de participatie van vrouwen in fragiele landen toe. Op de lange weg naar democratie was in het algemeen weinig vooruitgang. Wel waren er enkele positieve ontwikkelingen te signaleren, bijvoorbeeld in Myanmar en Libië. Volgens het door Nederland gesteunde *Transparency International*, dat wereldwijd corruptie bestrijdt, is corruptie niet afgenomen. Via het Nederlands Instituut voor Meerpartijendemocratie (NIMD) en het *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA*) versterkte Nederland democratische processen en instituties, zoals bij de oprichting van een Nationale Vrouwenraad in Libië.

> Nederland steunde samen met andere donoren het door de Wereldbank beheerde *Afghanistan Reconstruction Trust Fund (ARTF).* Daardoor was de Afghaanse overheid beter in staat haar rol te spelen bij het stimuleren van economische groei, en verbetering van rechtspraak, stabilisatie en veiligheid. Ook verbeterde het beheer van de openbare financiën en namen de overheidsinkomsten fors toe.

5. Vredesdividend

Het Nederlandse programma Wederopbouw 2012-2015 was vanaf eind 2012 actief met o.m. verbetering werkgelegenheid en basisvoorzieningen in onder andere Afghanistan, Burundi, Palestijnse Gebieden en Zuid-Soedan. De eerste resultaten zullen in 2014 gerapporteerd worden. Via het *UN Peace Building Fund* hielp Nederland via vakopleidingen met het scheppen van betere kansen op werk voor jongeren. Via *UNICEF* financierde Nederland onderwijs en vredesopbouw (zoals in Burundi, Somalië, DRC en Zuid-Soedan). Ook droeg Nederland bij aan verbetering van Afghaanse overheidsvoorzieningen voor gezondheidszorg (inclusief gezinsplanning) en onderwijs en betere werkgelegenheid voor mannen en vrouwen. Via MONUSCO steunde Nederland het herstel van 190 km weg in DRC (Kivu). Via MFS-II droeg Nederland in 2012 bij aan onder meer capaciteitsopbouw van het midden- en kleinbedrijf en basisvoorzieningen (Rwanda, Burundi, DRC, Palestijnse Gebieden).

Vredesdividend: meer onderwijs, zorg, wegen

> In Zuid-Soedan was Nederland een grote donor (NL in 2005-2012 totaal EUR 115 miljoen, d.w.z. 20% van de financiering van het *Multi Donor Trust Fund for South Sudan*) van gezamenlijke fondsen voor gezondheidszorg, schoon water en sanitaire voorzieningen, bouw/herstel van infrastructuur en scholen, opleiding van leerkrachten en startersleningen aan vrouwen voor een bedrijf zodat zij in eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Nederland droeg als donor van UNHCR in 2012 ook bij aan re-integratie, basisvoorzieningen en levensonderhoud van circa 1.900 teruggekeerde vluchtelingen.

Bij activiteiten ter verbetering van levensomstandigheden bij beëindiging van conflict werd gelet op complementariteit en synergie met andere speerpunten (water, SRGR,

voedselzekerheid) zodat de resultaten van de activiteiten onder de diverse speerpunten elkaar konden versterken.

Uitdagingen

Omgaan met risico's

- Nederland is zich bewust dat in fragiele situaties lange termijn betrokkenheid, flexibiliteit en weloverwogen risicomanagement nodig zijn om resultaten te behalen. Nederland zet zich in om daar samen met andere donoren en partners een goede balans in te vinden.
- De mogelijkheden voor kwantitatieve effectmeting voor vrede en veiligheid zijn beperkt. Er is vaak gebrek aan goede, gender-sensitieve en betrouwbare informatie in fragiele en conflictsituaties. Nederland ijvert, in het kader van de *New Deal for fragile states,* samen met andere donoren/organisaties voor ontwikkeling van goede internationale indicatoren.

Budgettair

In onderstaande tabel is de realisatie en begroting opgenomen die specifiek gericht zijn op het speerpunt Veiligheid en Rechtsorde. Dit betreft de budgetten die zijn ondergebracht bij Hoofdstuk 5 van begroting Buitenlandse Zaken (Stabfonds ODA) en Hoofdstuk 17 Buitenlandse Handel &OS, exclusief BIV.

EUR (x 1.000)	Realisatie 2012	Begroting 2013	Begroting 2014	Begroting 2015
Departement	105.479	92.873	66.742	88.358
Stabfonds ODA	57.236	60.000	60.000	60.000
Ambassades	147.391	200.660	162.960	146.196
Totaal	310.106	353.533	289.702	294.554

Vrouwenrechten en gendergelijkheid

Mondiale trends

In de afgelopen dertig jaar is wereldwijd veel bereikt op het gebied van rechten en kansen voor vrouwen, en Nederland heeft hier als grote en actieve donor van vrouwenorganisaties een belangrijke rol in gespeeld. Zaken als geweld tegen vrouwen en kindhuwelijken zijn steeds minder acceptabel. Er is inmiddels veel meer wetgeving en beleid waarin de rechten van vrouwen zijn verankerd. De rol van vrouwen is ook veranderd: vrouwen zijn niet meer alleen, of in de eerste plaats, slachtoffer maar nemen steeds meer actief deel aan de samenleving, ook als leiders.

Toch is de vooruitgang zeker niet universeel of geconsolideerd. In veel landen, met name de lage-inkomenslanden, is de situatie van vrouwen allesbehalve verbeterd. Bovendien zijn er heftige tegenreacties vanuit conservatieve groepen tegen de grotere autonomie van vrouwen. Hierdoor wordt de voortgang in het Beijing en ICPD+20 proces bedreigd. Voor Nederland is dit te meer reden om krachtig te blijven inzetten op rechten en kansen voor vrouwen.

Resultaten van Nederlands beleid

Uit vele voorbeelden in deze brief komt de inzet voor vrouwenrechten binnen elk van de vier speerpunten naar voren. Naarmate programma's langere tijd in uitvoering zijn wordt het beter mogelijk concrete resultaten te benoemen. Naast de integratie in de speerpunten is bevordering van vrouwenrechten een eigenstandig doel. De middelen uit het betreffende begrotingsartikel worden voornamelijk aangewend voor versterking van de capaciteit van (maatschappelijke) organisaties voor vrouwenrechten. Een krachtige vrouwenbeweging – zo blijkt uit onderzoek – is nodig om vrouwelijke politici voort te brengen, vrouwvriendelijk beleid te formuleren en verantwoording over de uitvoering af te dwingen. Een actief beleid van overheden op dit punt wordt ook bevorderd door internationale afspraken en verdragen over vrouwenrechten, en het bijbehorende toezicht op de naleving. Nederland zet bijvoorbeeld sterk in op uitvoering van het *Beijing Platform for Action*, ook via multilaterale diplomatie. Door de diversiteit, geografische spreiding en tijdshorizon van de activiteiten is het moeilijk resultaten te aggregeren.

Meer wetgeving met rechten voor vrouwen

In 2012 zijn voorlopige resultaten van het MDG3 Fonds (2008-2011) beschikbaar gekomen die illustratief zijn. Vele duizenden activisten en organisaties voor vrouwenrechten hebben ondersteuning ontvangen bij hun werk. In 46 landen hebben overheidsinstanties beleid en regelgeving aangepast ten gunste van gelijke rechten en kansen voor vrouwen en meisjes. Het Fonds is instrumenteel geweest bij de totstandkoming van het ILO Verdrag 189 over huishoudelijke arbeid en de ratificatie of uitvoering van andere internationale mensenrechteninstrumenten zoals CEDAW (*Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women)* en de inter-Amerikaanse Mensenrechtencommissie. In CAO's in Brazilië, Indonesië, Oekraïne en Zuid-Afrika zijn gendergelijkheidsclausules opgenomen. In sub-Sahara Afrika zijn duizenden vrouwen succesvol geweest in het claimen van landrechten en pensioenrechten. In de Democratische Republiek Congo hebben honderden vrouwen rechtsbijstand gekregen. Een Indiase televisiecampagne om geweld tegen vrouwen te stoppen is door de Indiase overheid en door twee andere landen overgenomen. Het MDG3 Fonds heeft een vervolg gekregen in het fonds *Funding Leadership and Opportunities for Women* (FLOW) dat in 2012 van start is gegaan.

Gendergelijkheids clausules

Land- en pensioenrechten voor vrouwen

Een tweede activiteit is het tweede Nationaal Actieplan 1325 voor vrouwen, vrede en veiligheid. Onder dit plan heeft een Nederlandse coalitie van ministeries, NGO's en kennisinstellingen concrete voorstellen in uitvoering genomen met partners in een zestal (post)conflictlanden en de Arabische regio. Andere activiteiten in het kader van het eigenstandige beleid voor vrouwenrechten zijn het onlangs gestarte *Women on the Frontline* programma voor de Arabische regio, en onze samenwerking met maatschappelijke organisaties voor de uitbanning van kindhuwelijken (samen met internationale partners gemobiliseerd door *Girls not Brides*). Deze activiteiten zijn nog te kort in uitvoering om al resultaten te kunnen laten zien.

Uitbanning kindhuwelijken

De beleidsdoorlichting die IOB momenteel uitvoert, zal licht werpen op het totaal van resultaten die behaald zijn, o.a. met het MDG3 Fonds.

Resultaten klimaat

Mitigatie en adaptatie

Klimaatverandering is belangrijk, ook voor de vormgeving en uitvoering van het OS-beleid. Zo worden de OS-investeringen in voedselzekerheid en water klimaatbestendig gemaakt. In 2012 werd in totaal € 95 miljoen van het OS-budget gebruikt voor resultaten op mitigatie (60 activiteiten) en € 60 miljoen voor resultaten op het gebied van adaptatie (49 activiteiten). Ten slotte waren 37 activiteiten op beide doelstellingen gericht (totaal € 28 miljoen). Als we ook de *core*-bijdragen aan VN-organisaties en ontwikkelingsbanken erbij rekenen is in 2012 in totaal € 269 miljoen besteed aan internationale klimaatfinanciering.

Hernieuwbare energie

13,2 mln. mensen toegang tot duurzame energie

Bij koolstofarme ontwikkeling (mitigatie) gaat het voor een groot deel over investeringen in hernieuwbare energie in ontwikkelingslanden. De Nederlandse doelstelling voor 2015 om 10 miljoen mensen toegang tot duurzame energie te verschaffen was al in 2011 bereikt en in 2012 ging dat verder omhoog tot ruim ongeveer 13,2 miljoen. Voorbeelden van baanbrekende Nederlandse programma's zijn *Energising Development* (EnDev), waar in samenwerking met Duitsland meer dan 10 miljoen mensen in 24 landen zijn bereikt met verbeterde kooktoestellen en groene stroom; het *Scaling up Renewable Energy Programme* (SREP), uitgevoerd door de *Climate Investment Funds*, waarmee voor 8 landen investeringsplannen zijn ontwikkeld die het gebruik van hernieuwbare energie bevorderen; de biogasprogramma's van SNV en Hivos die 500.000 huishoudens in 17 landen hebben bereikt; en het *Energy Sector Management Assistance Programme* (ESMAP) van de Wereldbank, dat een nieuwe strategie op energie en klimaat mogelijk heeft gemaakt.

Duurzaam beheer van natuurlijk kapitaal

Tegengaan ontbossing en bosdegradatie

Duurzame handelsketens

Onder mitigatie zijn ook resultaten bereikt in duurzaam bosbeheer. Nederland steunt de Europese Commissie in het tegengaan van ontbossing en illegale houtkap in het kader van het *EU Forest Law Enforcement, Governance and Trade* Actieplan (FLEGT). In Indonesië en Ghana zijn de wetgeving en de naleving ervan versterkt als randvoorwaarde om te voldoen aan de eisen van REDD+, een financieringsmechanisme dat is gericht op het tegengaan van koolstofemissies door ontbossing en bosdegradatie, en welke zijn voorkomen door duurzaam beheer en verbeterde koolstofopslag van bossen. Vanaf volgend jaar zal het door de EU geïmporteerde hout uit deze landen legaal zijn. Overeenkomsten met drie andere landen (Liberia, CAR, DRC) zijn in een vergevorderd stadium, met 15 landen wordt onderhandeld. De *Forest Carbon Partnership Facility* van de Wereldbank richt zich op klimaatmitigatie door 8 landen te helpen met toetreden tot REDD+, gefinancierd uit klimaatfondsen. In samenwerking met Duitsland is het *Amazon Cooperation Treaty Organisation* versterkt die het duurzaam beheer van het Amazone bekken heeft verbeterd. Om te kunnen anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie) is in samenwerking met het Initiatief Duurzame Handel (IDH) een innovatief programma ontwikkeld dat verduurzaming van handelsketens en stroomgebiedsbeheer combineert om grondstoffentoevoer in handelsketens zeker te stellen. Hoe klimaatoverwegingen zijn geïntegreerd in water en voedselzekerheid programma's wordt besproken in de resultatenrapportage van deze speerpunten.

Klimaatkennis

In het kader van kennisontwikkeling wordt in samenwerking met DfID het *Climate Development Knowledge Network* (CDKN) gefinancierd. Het netwerk heeft meer dan

200 projecten in 74 ontwikkelingslanden, terwijl het werk zich concentreert op 13 landen met een gezamenlijke bevolking van ongeveer 2,1 miljard, en waar meer dan 65% van de bevolking leeft van minder dan $2 per dag. In de afgelopen drie jaar is in minstens 28 landen het klimaatbeleid verbeterd en zijn meer dan 300 partijen ondersteund om te anticiperen op klimaatbedreigingen en mogelijkheden. Een ander voorbeeld van ondersteuning t.b.v. klimaatkennis is het Klimaatcentrum van het *Rode Kruis/Rode Halve Maan* welke de risico's en gevolgen van klimaatverandering analyseert en verbeterde rampenbeheersplannen ontwikkelt.

Financiële bijdrage per kanaal

Sturen op effectiviteit niet op kanaal

Tijdens het AO over de beleidsnota" Wat de wereld verdient" op 29 mei 2013 is toegezegd om in deze brief en resultaatfiches per speerpunt de Tweede Kamer te informeren over de financiële bijdrage per kanaal. De beleidsnota geeft aan dat er vooraf niet gestuurd wordt op de verdeling van geldstromen over financieringskanalen. Partners worden gekozen omdat ze effectief en efficiënt opereren, niet omdat ze tot een bepaald kanaal behoren.

Hieronder wordt de financiële bijdrage per kanaal gepresenteerd. Het bilaterale kanaal omvat de uitgaven die vooraf zijn geoormerkt voor specifiek landen. Behalve financiële bijdragen aan overheden kunnen hieronder ook bijdragen aan NGO's, multilaterale instellingen en bedrijven vallen. Maar ook de financiering via het multilaterale kanaal kan uiteindelijk ten goede komen aan het bedrijfsleven (bijvoorbeeld het door IFC uitgevoerde Global Agriculture and Food Security Program, GAFSP) en aan maatschappelijke organisaties (bijvoorbeeld het door UNICEF uitgevoerde drinkwater- en sanitatieprogramma in west- en centraal Afrika, waar zowel Nederlandse adviesbureaus, kennisinstellingen als NGO's worden betrokken bij de uitvoering). En uitgaven voor de onder het bedrijfslevenkanaal vallende publiek-private partnerschappen komen veelal ook kennisinstellingen, NGO's en/of overheden ten goede.

Totaal Uitgaven Speerpunten per kanaal:

Kanaal	Realisatie 2012 EUR (x 1.000)	Percentage
Bilateraal	582.035	53%
Multilateraal	299.659	27%
Maatschappelijk	75.651	7%
Bedrijfsleven	147.128	13%
Totaal	1.104.473	100%

Om een meer gedetailleerd inzicht te geven over de uitvoerende organisatie is in alle resultaatfiches van de ambassades en themadirecties in het voorblad bij alle projecten de uitvoerder vermeld. De resultaten bereikt door deze verschillende uitvoerders zijn terug te vinden in de inhoudelijke rapportage over de vier speerpunten evenals in de resultaatfiches